

„Wychowanie w Rodzinie” t. XVI (2/2017)

nadesłany: 30.09.2016 r. – przyjęty: 16.05.2017 r.

Ewa NOWICKA*

Warunki prawidłowego wychowania medialnego w rodzinie

The condition of proper media education in the family

Streszczenie

Rodzina jest miejscem niezwykle ważnym dla rozwoju dziecka. To w niej tworzą się i powstają pierwsze sytuacje, w których dziecko poznaje i uczy się zasad, reguł postępowania, zdobywa nowe doświadczenia i wiedzę o otaczającym świecie. Najczęściej w rodzinie dziecko, w pierwszych latach swojego życia, ma pierwsze kontakty ze światem mediów.

Zmiany, jakie wprowadzają media i multimedia w życiu dziecka i jego rodziny mają charakter pozytywny, ale także negatywny. Rosnąca popularność mediów stwarza konieczność przygotowania już najmłodszych użytkowników mediów do prawidłowego rozumienia oraz poruszania się w przestrzeni medialnej. Ogromną rolę i zadanie do realizacji w tym nowym obszarze ma najbliższe otoczenie dziecka, jakim są przede wszystkim rodzice i nauczyciele. Istotną rolę a nawet obowiązek mają do spełnienia głównie rodzice. To, w jaki sposób nasze dzieci będą korzystać z nowych technologii, zależy będzie od wychowania medialnego, praktykowanego w rodzinie.

Słowa kluczowe: medialna, pedagogika mediów, wychowanie, szkoła, rodzina.

* e-mail: E.Nowicka@kmti.uz.zgora.pl

Zakład Mediów i Technologii Informacyjnych, Uniwersytet Zielonogórski, al. Wojska Polskiego 69, 65-763 Zielona Góra, Polska.

Abstract

Family has an extremely big impact on child's development. This is the place where children learn the rules and get to know how to behave correctly. They also gain new experiences and knowledge about the whole world. There, at an early age, the child has the first contact with the world of media.

The changes which are introduced into a child's life and his family by media and multimedia, have positive but also negative aspects. Increasing popularity of media makes a necessity of preparing the youngest users to use them wisely. There is a great role or even a responsibility for their parents. They should show how use the media properly. The way that children will be using new technologies depends on the media education practiced in the family.

Keywords: education, media pedagogy, education, school, family.

Szybki i dynamiczny rozwój technologii spowodował, że media i multimedia stały się powszechnym i trwałym elementem otaczającej nas rzeczywistości. W życiu dziecka i jego rodziny odgrywają coraz większą rolę. Rosnąca popularność technologii multimedialnych wśród dzieci i młodzieży stwarza konieczność przygotowania już najmłodszych użytkowników mediów do prawidłowego rozumienia przekazów medialnych oraz właściwego korzystania z mediów.

Niebezpieczeństwa medialne

Zmiany, jakie wprowadzają technologie informacyjne do życia współczesnego człowieka, funkcjonującego w społeczeństwie informacyjnym, posiadają charakter pozytywny, ale także negatywny. Zmiany pozytywne dotyczą najczęściej nowych, oryginalnych rozwiązań i możliwości wprowadzanych do szeroko pojętej edukacji. Negatywne natomiast wynikają z nieracjonalnego korzystania mediów, braku świadomości zagrożeń i niebezpieczeństw medialnych ze strony dzieci a także ich rodziców.

Skutkiem nieracjonalnego, nieprawidłowego korzystania z multimediów przez dziecko mogą być zmiany o charakterze destrukcyjnym. Dotyczą one zdrowia dziecka, jego osobowości, kontaktów interpersonalnych, organizacji dnia. Zagrożeniem dla rozwoju i edukacji dziecka najczęściej są gry komputerowe, e-mailowe korespondencje, czaty, internetowe wędrówki oraz rzeczywistość wirtualna. Do najistotniejszych zagrożeń, pod kątem rozwoju i edukacji dziecka, należy zaliczyć:

- wzrost dolegliwości związanych ze zdrowiem dziecka, które przejawiają się m.in. skrzywieniem kręgosłupa, wadą postawy, wadą narządu wzroku, osłabioną kondycją fizyczną,

- chaotyczny przekaz multimedialny powoduje bezkrytyczny odbiór treści, różnorodnych informacji, które zniekształcają obraz świata, w którym rozwija się dziecko. Świat przekazywany przez media staje się bowiem bardziej realny niż rzeczywistość,
- nadużycie komputera i innych mediów powoduje kształtowanie się u dziecka biernej postawy intelektualnej, czyli ograniczenie wysiłku intelektualnego, samodzielnego myślenia, podejmowania próby rozumienia czy interpretacji treści przekazywanych przez media,
- zubożenie słownictwa, zaniedbanie rozwoju poprawnej wymowy, tworzenie nowego, zmodyfikowanego, funkcjonującego w świecie wirtualnym nie rzeczywistym, języka,
- destrukcyjne zmiany w dwóch sferach emocjonalnej i behawioralnej, powstałe w wyniku dużej oglądalności scen przemocy, zbrodni ekranowej, agresji. Uczucia, jakich dzieci doświadczają oglądając tego rodzaju sceny mogą przekształcić się w długotrwałe stany lękowe, niepokoju, rozdrażnienia, ogólnego zmęczenia¹.

Próbę klasyfikacji zagrożeń dydaktycznych i psychologicznych, wynikających z powszechnego korzystania z mediów przez dzieci, podjął Maciej Tanaś², który wyróżnia następujące niebezpieczeństwa:

- zaburzenia funkcji poznawczych, prowadzące do niemożności kontynuowania nauki (zaburzenia percepcji, ograniczenie logicznego myślenia, poczucie zagubienia, natrętne myśli),
- ucieczka od świata realnego do świata wirtualnego, który daje złudne poczucie siły i przynależności,
- specyficzne formy patologii społecznej, jak frustracja, nieuzasadniona agresja, powielanie wzorów patologicznych i destrukcyjnych,
- uzależnienie od rzeczywistości wirtualnej, od Internetu, gier komputerowych,
- dysfunkcje neurologiczne, jak padaczka ekranowa czy nerwice.

Przegląd zagrożeń związanych z niewłaściwym korzystaniem z technologii, a szczególnie zagrożeń związanych z użytkowaniem Internetu przez dzieci, zaproponowały Anna Słysz i Beata Arcimowicz³. Autorki wymieniają następujące niebezpieczeństwa:

1. Spotkania z nieznanymi w realnym świecie.
2. Znieważanie, nękanie, zastraszanie, bycie uwodzonym.
3. Dostęp do stron nieodpowiednich dla dzieci, zawierających treści:

¹ J. Izdebska, *Multimedia zagrażające współczesnemu dziecku*, [w:] J. Izdebska, T. Sosnowski (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2005, s. 106.

² M. Tanaś, *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomagane komputerowo*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 1993, nr 3, s. 127–128.

³ A. Słysz, B. Arcimowicz, *Przyjaciele w Internecie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009, s. 73.

- pornograficzne,
 - i obrazy zawierające przemoc,
 - szerzące nienawiść,
 - zawierające informacje nieprawdziwe,
 - zachęcające do stosowania używek,
 - zachęcające do zakupu różnych rzeczy (w tym niebezpiecznych) lub skłaniające do przekazywania opłat (naciąganie),
 - zachęcające do udziału w różnych stowarzyszeniach czy sektach,
4. Zbieranie danych osobowych i innych danych poufnych o dziecku i jego rodzinie.
 5. Łamanie prawa (naruszanie praw autorskich innych osób, włamania do cudzych komputerów).
 6. Uzależnienia medialne lub nadmierne korzystanie z technologii informacyjnych.
 7. Skutki zdrowotne związane z wielogodzinnym przebywaniem przed komputerem.

Rola rodziny w wychowaniu medialnym

Obecnie praktycznie każde dziecko już od najmłodszych lat ma kontakt z różnorodnymi mediami. Najwcześniejszym medium jest telewizja, następnie tablet, komputer, telefon komórkowy itp. Media i multimedia towarzyszą całej rodzinie w codziennych czynnościach. Jednak ta wszechstronna obecność mediów w domach wykorzystywana jest w różny sposób, niestety najczęściej z małą korzyścią dla rozwoju swojego dziecka.

Odpowiedzialność za to, jaką rolę w życiu dziecka odgrywać będą media ponoszą przede wszystkim rodzice. To oni dają przykład, jak powinna być realizowana relacja człowieka – media⁴.

Medialne środowisko tworzone dla dzieci współczesnych jest zupełnie inne niż to, w jakim dorastali ich rodzice. Pojawiające się zmiany w tym zakresie stwarzają nowe wyzwania dla rodziców, którzy m.in. odpowiedzialni są za tworzenie środowiska medialnego dziecka i mają bezpośredni wpływ na jego kształtowanie⁵. Nieumiejętne korzystanie z mediów przez najmłodszych użytkowników powoduje bardzo często zaniedbanie w wielu ważnych dla rozwoju dziecka obszarach, takich jak: czas przeznaczony na zabawę, wypoczynek, sen, rozmowy z dorosłymi, wspólnie spędzony czas z rodzicami, zabawa na świeżym powietrzu z rówieśnikami. Nieracjonalne wykorzystanie mediów powoduje zmniejszenie ilości czasu przeznaczonego na rozwijanie przez dzieci swoich

⁴ M. Sitarczyk, *Dzieciństwo przed telewizorem. Konfrontacja poglądów rodziców i nauczycielek przedszkoli*, [w:] Taż (red.), *Rodzina w mediach. Media w rodzinie*, Difin, Warszawa 2013, s. 121.

⁵ A. Kołodziejczyk, *Wczesna edukacja medialna w rodzinie. Uwarunkowania rodzicielskich form mediacji korzystania z mediów*, „Edukacja” 2013, nr 3(123), s. 34.

zdolności i zainteresowań, coraz mniej czasu przeznaczają na zabawę, naukę, pomoc w rodzinie. Ograniczeniu ulega udział dzieci w zajęciach dodatkowych, chodzenie do kina, teatru, muzeum czy na wycieczki. Wszystko to zdecydowanie prowadzi do zubożenia doświadczeń życiowych dziecka⁶.

W świecie zdominowanym przez media istnieje wyraźna potrzeba nauczania dzieci i młodzieży właściwego i racjonalnego korzystania z mediów. Umiejętność krytycznego odbioru informacji przekazywanych za pośrednictwem mediów będzie miała znaczący wpływ na lepsze funkcjonowanie i rozwijanie się młodego człowieka. Ogromną rolę mają w tym miejscu do spełnienia rodzice i nauczyciele, na których spoczywa obowiązek przygotowania dziecka do funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym oraz racjonalnego, krytycznego i świadomego odbioru treści przekazywanych przez media. Sukces w tym zakresie można osiągnąć w momencie, kiedy edukacja medialna stanowić będzie istotny element życia rodzinnego. Kiedy od najmłodszych lat, dzieci będą stopniowo nauczone, jak należy korzystać z technologii informacyjnych we właściwy sposób. Wiek przedszkolny i szkolny jest najlepszym momentem, w którym można wiele osiągnąć w tym zakresie.

Do głównych zadań wychowania medialnego, praktykowanego zarówno na poziomie edukacji w szkole, ale także w domu, zaliczamy:

- wskazanie miejsca mediów w kulturze,
- poznanie możliwości mediów oraz sposobów ich wykorzystania w procesie kształcenia, samokształcenia, w zabawie i czasie wolnym,
- wykształcenie umiejętności porozumiewania się człowieka z komputerem oraz za pośrednictwem sieci Internet,
- interpretacja komunikatów medialnych,
- nabycie umiejętności wykorzystania technologii informacyjnych jako narzędzia rozwoju intelektualnego,
- wykształcenie zdolności rozumienia specyficznego języka mediów oraz roli mediów w procesach pedagogicznych⁷.

Rodzina odgrywa bardzo ważną rolę w kształtowaniu stosunku dziecka do mediów i właściwych nawyków ich użytkowania.

Sposób, w jaki rodzice używają na co dzień mediów, ma szczególne znaczenie dla kształtowania umiejętności korzystania z nich przez dzieci. Aktywna rola rodzica w prowadzeniu dziecka na drodze stawania się odbiorcą mediów jest kluczowym elementem obrony przed możliwym negatywnym ich wpływem⁸.

Jednym z obowiązków rodziców jest nauczyć dzieci, w jaki sposób unikać zagrożeń płynących z niewłaściwego korzystania z technologii informacyjnych.

⁶ E. Perzyńska, *Czy nasze dzieci są telemaniakami?*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 3.

⁷ W. Osmańska-Furmanek, M. Furmanek, *Pedagogika mediów*, [w:] B. Sliwowski (red.), *Pedagogika*, t. 3: *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 299.

⁸ A. Kołodziejczyk, *Wczesna edukacja medialna...*, dz. cyt., s. 17.

Zadaniem rodzica jest uczyć swoje dziecko odpowiedzialnie podejmować decyzję. Musimy wyposażyć nasze dzieci w umiejętności potrzebne do tego, by były bezpieczne w wirtualnym otoczeniu, a przy tym ciągle czerpały przyjemność z obcowania z nim⁹.

Do medialnego wychowania można zaliczyć zasady zaproponowane przez Parry Aftab:

1. Ograniczenie i kontrolowanie czasu spędzanego przez dziecko przy komputerze.
2. Człowiek a nie komputer ma być najlepszym przyjacielem dla dziecka. Należy zachować równowagę między zainteresowaniem mediami a zaangażowaniem w inne formy aktywności.
3. Miejscem komputera powinien być wspólny pokój, w kuchni lub salonie, nie w pokoju dziecka.
4. Kontrola treści i miejsc odwiedzanych w Internecie przez dziecko.
5. Częste rozmowy na temat tego, co lubią robić dzieci w cyberświecie, jakie treści i obrazy przeglądać. Prowadzone otwarte rozmowy o sprawach bezpieczeństwa, zagrożeniach, korzyściach i stratach, stwarzają szansę na wzajemną edukację między dzieckiem a rodzicem.
6. Zachowanie rozsądnych proporcji między czasem spędzonym z mediami a czasem przeznaczonym na inne zajęcia.
7. Zachęcanie do kierowania się zdrowym rozsądkiem podczas korzystania z Internetu, poznawania przyjaciół w cyberprzestrzeni.
8. Dobra znajomość obsługi komputera, poruszania się w świecie wirtualnym przez samych rodziców. Dzięki temu rodzice chętniej będą uczestniczyć w wspólnej zabawie z dzieckiem.
9. Konsekwentne przestrzeganie ustalonych zasad korzystania z Internetu.

Interesujące podejście wprowadzania dziecka w świat mediów proponują Słysz i Arcimowicz¹⁰. Autorki podkreślają fakt, że zawsze należy zwracać uwagę na to, co dziecko robi, co sprawia mu przyjemność i satysfakcję, jakie zawiera znajomości. Warto interesować się dzieckiem i nie zostawiać je zupełnie samo w Internecie, przed komputerem. Nie należy oczekiwać od dziecka, że będzie wiedziało, co jest dla niego dobre i bezpieczne, a co nie. Dziecko dopiero w trakcie zdobywania nowych doświadczeń oraz wiedzy jest w stanie zacząć zdawać sobie sprawę z realnych zagrożeń, jakie mogą je spotkać. Istotne bowiem jest to, żeby w otoczeniu dziecka był ktoś dorosły, kto mu w tym pomoże. W przypadku dzieci młodszych, a także dzieci w wieku szkolnym, szczególnie ważnymi osobami w ich życiu są rodzice, na których spoczywa obowiązek przygotowania swoich dzieci do właściwego i racjonalnego korzystania z mediów. To dorośli są odpowiedzialni za bezpieczeństwo dzieci i za jak najlepsze przygotowanie ich do tego, aby same mogły o siebie zadbać.

⁹ P. Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2003, s. 24.

¹⁰ A. Słysz, B. Arcimowicz, *Przyjaciele w Internecie...*, dz. cyt., s. 97.

Zdaniem Słysz i Arcimowicz dziecko, przebywając przed komputerem, w mniejszym stopniu uczestniczy w codziennym życiu rodziny, a rodzice spędzają z nim mniej czasu. Można jednak wykorzystać pasję dziecka i współuczestniczyć z nim w korzystaniu z technologii informacyjnych. Takie działanie ma następujące pozytywne skutki:

- modelowanie pożądaných zachowań w sieci, czyli zachowań bezpiecznych, zgodnych ze standardami etycznymi i zdrowotnymi,
- wspólne spędzanie wolnego czasu z dzieckiem, wspólne angażowanie się w aktywność (np. poszukiwanie informacji, zabawy i gry edukacyjne),
- lepsza orientacja w tym, co dziecko robi przy komputerze, w Internecie, poznanie jego znajomych, zainteresowań i upodobań¹¹.

Podstawowymi czynnościami wspomagającymi edukację medialną przez rodziców jest podejmowanie wielu działań, w których towarzyszyć będzie dziecko i które sprzyjać będą zachowaniu właściwej równowagi między korzystaniem z mediów a czerpaniem przyjemności i korzyści z innych aktywności mających charakter tradycyjny. Do takich działań podejmowanych przez rodziców możemy zaliczyć m.in.

- Prowadzenie częstych rozmów z dzieckiem dotyczących treści, wydarzeń występujących w komunikatach medialnych. W tym miejscu ważne jest, aby dziecko wiedziało, co ogląda, dobrze rozumiało zawartą w filmie, bajce czy programie telewizyjnym treść. Taka świadomość poprawnego odbioru treści medialnych jest szczególnie ważna w przypadku reklam, bajek i gier, w których przedstawione są zdarzenia odległe od rzeczywistości. Celem takich rozmów jest także pewność czy dany komunikat medialny został odebrany we właściwy sposób, czy nie wzbudził negatywnych emocji. Rozmowa z dzieckiem zainspirowana tematem z bajki czy filmu stanowić może interesujący pretekst dla rodzica do nawiązania dialogu z dzieckiem, wymiany wspólnych poglądów.
- Wspólne oglądanie przekazów medialnych skierowanych do najmłodszego odbiorcy. To bardzo dobry moment do poznania medialnych zainteresowań dziecka, a przy okazji rodzice mają wiedzę dotyczącą tego, co ogląda dziecko i jak długo.
- Ustalenie oraz przestrzeganie zasad i reguł prawidłowego korzystania z mediów w domu, w szkole, poza szkołą a przede wszystkim w czasie wolnym. Ustalenie wspólnie z dzieckiem kolejności wykonywania codziennych obowiązków, w tym ustalenie na jakim miejscu znajdują się media i multimedia.
- Wspólne czytanie z dzieckiem, które stanowi niezwykłą wartość dla rozwoju dziecka. Czytanie dziecku, o które należy zadbać sprzyja rozwijaniu najważniejszych kompetencji, m.in. kształtuje umiejętność samodzielnego myślenia, formułowania i wypowiedzania własnych myśli, wzbogaca słownic-

¹¹ Tamże, s. 112.

two, rozwija wyobraźnię, umiejętność skupiania uwagi. Wspólne czytanie a następnie samodzielne bierze istotny udział w rozwoju intelektualnym i emocjonalnym dziecka.

- Organizowanie ciekawych i atrakcyjnych zabaw przyjmujących różnorodną postać. Zabawa w rozwoju dziecka odgrywa niezwykle ważne znaczenie, stanowi podstawową formę poznawania rzeczywistości. Wpływa korzystanie na rozwój umysłowy, emocjonalny, społeczny i ruchowy. Dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym zabawa jest równie ważna jak nauka. Podejmowane czynności w zabawie ćwiczą i doskonalą wiele umiejętności niezbędnych w nauce.
- Zadbanie o spędzanie wolnego czasu na świeżym powietrzu. Organizowanie aktywności ruchowej, która przyczynia się do podnoszenia sprawności fizycznej i rozwoju psychomotorycznego dziecka. Organizowane zabawy ruchowe stanowią atrakcję i rozrywkę dla dziecka, wprowadzają radosny nastrój, dobre samopoczucie. Zabawy ruchowe sprzyjają zaspokojeniu naturalnej potrzeby ruchu, pełnej swobody, zrelaksowania i odprężenia¹².
- Określenie i wyjaśnienie zasad prawidłowego korzystania z telefonu komórkowego przede wszystkim w szkole, w domu i innych miejscach publicznych. Telefon komórkowy jest coraz częstszym urządzeniem, w które wyposażony jest już pierwszoklasista, jednak pojawiające się problemy związane użytkowaniem telefonu głównie w szkole są dowodem na to, że zdecydowana większość z dzieci nie zna podstawowych zasad i nie jest przygotowana do świadomego korzystania z telefonów.

Wartość i użyteczność mediów zależy od tego, w jakim kierunku tkwiące w mediach możliwości wychowawczego i edukacyjnego oddziaływania będą spożytkowane w rodzinie i szkole, oraz z jakim efektem dla dziecka. Przebieg i efektywność tego procesu zależy w ogromnym stopniu od rodziców i nauczycieli, odpowiedzialnych za racjonalne korzystanie z mediów przez ich dzieci¹³. Perspektywy dotyczące wykorzystania mediów w kształtowaniu pozytywnych postaw dzieci i młodzieży są obiecujące. Wychowawcy i nauczyciele coraz częściej używają mediów w realizacji celów edukacyjnych i wychowawczych, ponieważ w ten sposób łatwiej trafić do rozwijającego się człowieka¹⁴.

¹² E. Nowicka, *Rola rodziców i nauczycieli w edukacji medialnej*, „Dyskurs Młodych Andragogów” 2015, nr 16.

¹³ J. Izdebska, *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2001, s. 279.

¹⁴ T. Huk, *Media w wychowaniu, dydaktyce oraz zarządzaniu informacją edukacyjną szkoły*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 171.

Zakończenie

Dzieci już od najmłodszych lat powinny uczyć się korzystać z mediów, poznawać wciąż nowe rodzaje technologii informacyjnych. Żyją bowiem w świecie, w którym możliwości edukacyjne i zawodowe zależą w dużej mierze od umiejętności posługiwania się nowymi technologiami¹⁵. Rodzice muszą być świadomi, że w świecie zdominowanym przez media, nie wystarczy nauczyć swojego dziecka instrukcji obsługi różnorodnych mediów. Podstawowe zadanie rodziców jest o wiele trudniejsze, polega na nauczeniu umiejętnego, krytycznego i selektywnego korzystania z tego, co przekazują media. Wszechstronnej pomocy w realizacji tego zadania powinni udzielać rodzicom nauczyciele wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego. Wspólna i wczesna współpraca tych dwóch grup może prowadzić do kształtowania się porządnego nawyku umiejętnego i rozsądnego korzystania z mediów i multimediów¹⁶.

Wychowanie medialne jest wspólnym zadaniem dwóch najbliższych dziecku środowisk: rodziny i szkoły. Te dwa pierwsze środowiska wychowawcze można uznać za najbardziej właściwe dla edukacji medialnej. Zadaniem rodziców i nauczycieli, w ramach edukacji medialnej, jest uczyć medialnej mądrości, sztuki korzystania z mediów, mówić o mediach w sposób prosty, przypominać że media to tylko narzędzia, które służą wyższemu społecznie celom¹⁷.

Właściwa, systematycznie prowadzona edukacja medialna, skierowana do dzieci i młodzieży, jest szansą na przygotowanie społeczeństwa informacyjnego do właściwego, racjonalnego sposobu korzystania z mediów oraz krytycznego i świadomego odbioru treści przekazywanych za ich pośrednictwem.

Bibliografia

- Aftab P., *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2003.
- Drzewiecki P., *Media Aktywni. Dlaczego i jak uczyć edukacji medialnej?*, Wydawca: Piotr Drzewiecki, Otwock – Warszawa 2010.
- Huk T., *Media w wychowaniu, dydaktyce oraz zarządzaniu informacją edukacyjną szkoły*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Izdebska J., *Rodzina. Dziecko. Telewizja. Szanse wychowawcze i zagrożenia telewizji*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2001.

¹⁵ K. Young, P. Klausning, *Uwolnić się z sieci. Uzależnienie od Internetu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2009, s. 128.

¹⁶ M. Sitarczyk, *Dzieciństwo przed telewizorem...*, dz. cyt., s. 121.

¹⁷ P. Drzewiecki, *Media Aktywni. Dlaczego i jak uczyć edukacji medialnej?*, Wydawca: Piotr Drzewiecki, Otwock – Warszawa 2010, s. 42.

- Izdebska J., *Multimedia zagrażające współczesnemu dziecku*, [w:] J. Izdebska, T. Sosnowski, (red.), *Dziecko i media elektroniczne – nowy wymiar dzieciństwa*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2005.
- Kołodziejczyk A., *Wczesna edukacja medialna w rodzinie. Uwarunkowania rodzicielskich form mediacji korzystania z mediów*, „Edukacja” 2013, nr 3(123).
- Nowicka E., *Rola rodziców i nauczycieli w edukacji medialnej*, „Dyskurs Młodych Andragogów”, Zielona Góra 2015, nr 16.
- Osmańska-Furmanek W., Furmanek M., *Pedagogika mediów*, [w:] B. Śliwerski (red.), *Pedagogika*, t. 3: *Subdyscypliny wiedzy pedagogicznej*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Perzyńska E., *Czy nasze dzieci są telemaniakami?*, „Edukacja i Dialog” 2002, nr 3.
- Sitarczyk M., *Dzieciństwo przed telewizorem. Konfrontacja poglądów rodziców i nauczycielek przedszkoli*, [w:] Taż (red.), *Rodzina w mediach. Media w rodzinie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
- Słysz A., Arcimowicz B., *Przyjaciele w Internecie*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2009.
- Tanaś T., *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomaganego komputerowo*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne” 1993, nr 3.
- Young K., Klausning P., *Uwolnić się z sieci. Uzależnienie od Internetu*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2009.